

ЕВОЛЮЦІЯ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ ТА ПРОСТОРОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ КЛУБНИХ БУДІВЕЛЬ

Анотація: Архітектура будівель клубного типу радянського періоду відображала передові концепції формування функціонально-просторової організації громадських будівель, стильову спрямованість. Автором розглянуті три етапи розвитку будівель клубних установ, для кожного з яких характерні певні типологічні зміни.

Ключові слова: клуб; програма роботи; типоутворення; функціонально-просторова організація.

Постановка проблеми. Аналіз поетапного розвитку клубних будівель дає можливість виявити тенденції формування функціонально-просторової організації, а також визначити принципи, які пройшли через всі етапи становлення.

Зв'язок роботи з науковими програмами, темами. Дослідження виконується у відповідності з тематикою наукової роботи кафедри дизайну архітектурного середовища Полтавського національного технічного університету імені Ю. Кондратюка.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Розглянуто праці, присвячені типології клубних будівель, їх функціонально-планувальному і композиційно-просторовому вирішенню (роботи В. Хазанової, Н.Лухманова, К. Лагутіна, В. Бикова, І. Домшлака, Г. Зеньковича, В.Куцевича, В.Колбіна, Є.Мілашевської, М. Прянішнікова, М. Савченка, А. Поліщука, Б. Орловського та інших).

Мета статті. Проведення комплексного аналізу становлення та розвитку функціональної програми клубних будівель та їх просторової організації протягом радянського періоду.

Виклад основного матеріалу. Заклади культури і клубні будівлі зокрема відображають основні завдання становлення й культурного розвитку держави на кожному етапі. Протягом радянського періоду культурно-дозвілєві об'єкти зазнавали змін, спричинених розвитком культурно-розважальних функцій, еволюцією просторової організації громадських будівель, зміною стилістичної спрямованості в архітектурі. Типологічна структура клубних будівель являє собою синтез архітектурних, соціокультурних, трудових та господарсько-технологічних факторів. Процеси типоутворення на кожному етапі мали свою специфіку, що відображалася у програмі роботи клубу, його функціонально-планувальному й об'ємно-просторовому вирішенні.

На основі функціонально-експлуатаційних вимог формувалася набір необхідних приміщень, які об'єднувалися в групи й утворювали комплекси. Розглянувши, як саме змінювалася програма роботи клубу поетапно, з'ясували, що на першому етапі (1920-і – I пол. 1930-х рр.) клубне будівництво відбувалося хаотично. Спричинено це новизною теми, відсутністю вимог до влаштування клубної роботи, повним пробілом у нормуванні розмірів і взаємного органічного зв'язку окремих приміщень. Деякі групи та окремі приміщення клубу, проіснувавши певний період, не діставали подальшого розвитку на наступних етапах, а саме: дитячі ясла, житлові приміщення для персоналу, радіовузол, курильна кімната (рис.1).

Незмінними складовими для всіх типів клубних будівель розглянутих етапів залишаються масово-видовищний, клубний, обслуговуючий адміністративно-господарський комплекси.

На першому етапі клубного будівництва (1920-і – I пол. 1930-х рр.) основним процесом типотворення стало розвинення функцій народного будинку, пролетарського просвітницького клубу шляхом приєднання спортивного, гурткового, дитячого секторів, що привело до формування робітничого клубу. Інший шлях пошуку нових форм організації клубної роботи спрямовувався на комплексне поєднання всіх можливих видів культурних послуг. Цей напрям демонструє конкурс на проект Палацу культури Пролетарського району на місці Симонова монастиря в Москві. Основу закладу мали становити такі групи: масово-видовищна (із залом на 5000 місць і кінозалом на 1000 місць); спортивна; клубна; дитяча; бібліотечна; науково-технічна та музейна, а також їдальня та велогараж. Перед архітектурними організаціями було поставлено завдання запропонувати концепцію комбінату культурних послуг з можливістю подальшого розширення, який мав би стати найбільшим клубом у Радянському Союзі [1]. Ідея створення об'єднаного комплексу культурних послуг через свою надмірну грандіозність не дістала широкого розповсюдження і поступилася місцем більш скромним клубним будівлям.

Разом з тим, на першому етапі продовжувалися пошуки форм клубної роботи, основу якої становила самодіяльність, молодь сама мала вибирати напрями розвитку на базі наукових гуртків-лабораторій, майстерень, спортмайданчиків. Архітектор Л. Наппельбаум у 1929 р. висловив думку про те, яким має бути клуб: «Клуб – самодіяльність. Кожен присутній приймає активну участь. Ніяких гастролей, ніяких халтур, ніяких азартних змагань. Вільне змагання з товаришами, серед товаришів. Теа-кінопостановки, виставки, змагання – це демонстрація своїх досягнень» [2, арк. 1052].

ЕВОЛЮЦІЯ ПРОГРАМ НА ПРОЕКТУВАННЯ КЛУБІВ

1920-і – I пол. 1930-х рр.		II пол. 1930-х – I пол. 1950-х рр.		II пол. 1950-х – 1980-і рр.	
Стандарт програми робітничого клубу 1928 р. [33]	Склад приміщень клубів Союзу цукровиків 1928р. [162]	Програма Управління у справах архітектури при Раді Міністрів РРФСР на проектування будівель культури 1946 р.	Програма Управління громадських будівель Комітету у справах архітектури при Раді Міністрів РРФСР на проектування будівель культури 1947 р.	Програма Всеоюзного закритого конкурсу на проектування клубів 1956 р.	ВСН 45–86 «Культурно-зрелищные учреждения. Нормы проектирования»
МАСОВО - ВИДОВИЩНИЙ КОМПЛЕКС					
глядацький зал; сценічна група; фойє; їдальня з кухнею	глядацький зал; сценічна група; фойє; малий зал з естрадою їдальня з кухнею	глядацький зал; сценічна група; фойє; буфет	глядацький зал; сценічна група; фойє з курильню; буфет	глядацький зал; сценічна група; фойє; буфет	глядацький зал; сценічна група; фойє; буфет
КЛУБНО - СПОРТИВНИЙ КОМПЛЕКС					
гурткові кімнати; лекційні зали; бібліотечна група; спортивна група	гурткові кімнати; бібліотечна група; спортивна група; кімната юнсекцій та піонерів; більярдна; курилльна кімната	гурткові кімнати; бібліотечна група; більярдна; кімната відпочинку; аудиторія	гурткові кімнати; бібліотечна група; аудиторія; куляри-виставка; більярдна; кімната відпочинку; кафе-буфет; спортивна група	гурткові кімнати; бібліотечна група; аудиторія; спортивна група; дитяча група	група відпочинку; танцювальний зал; більярдна; бар; фізкультурно-оздоровча група; виставковий зал; бібліотечна група; гуртково-студійна група
ОБСЛУГОВУЮЧИЙ КОМПЛЕКС					
вестибюль; каса; адміністративно-господарська група	вестибюль; каса; адміністративно-господарська група; ясла для дітей; житлові приміщення для обслуговуючого персоналу	вестибюль; каса; адміністративно-господарська група	вестибюль; каса; радіовзол; адміністративно-господарська група	вестибюль; каса; адміністративно-господарська група	вестибюль; каса; адміністративно-господарська група

— приміщення, група приміщень, що не здобула розвитку на наступних етапах

Рис. 1. Еволюція програм на проектування клубів

Заклад розраховувався на обслуговування певного контингенту без можливості залучення сторонньої публіки.

Основним недоліком новобудов було неврахування подальшого розвитку клубної роботи чи, навпаки, – невідповідність за своїм розмахом та масштабом скромним місцевим потребам. Тенденція в трактуванні внутрішньої організації клубної будівлі як функціонально гнучкого, універсального простору, що трансформується, розглядалася як засіб розв'язання задачі організації клубного закладу, його образної характеристики. Але в більшості випадків функціонально-планувальне вирішення було жорстким, що ускладнювало зміну та розвиток функціонального наповнення.

У 1920–1930-і рр. були розроблені концепції формування клубного простору, визначилися, зокрема, три напрями їх проектування [3]:

- простір, що трансформується (автор К. Мельников);
- диференційований простір культурного комплексу (автори брати Весніни);
- комплекс із просторово пов'язаних будівель спеціалізованого чи універсального призначення (автор І. Леонідов).

К. Мельников порушував у проектах тему раціоналізації клубної будівлі. Головною відмітною рисою цієї архітектури є художнє оформлення простору за допомогою архітектурних конструкцій, що знаходяться в русі [4]. Завдяки трансформації будівлі ставали поліфункціональними, не втрачаючи своєї компактності. Брати Весніни клубну будівлю формували з окремих ізольованих об'ємів, що вміщували різні функції. Клубні комплекси Леонідова були націлені на майбутнє. Архітектор представляв клуб не у вигляді окремої будівлі, а як цілісну систему громадсько-культурних закладів, розосереджених на великих просторах. Це були громадсько-культурні одиниці міських районів. Своє розуміння клубу Леонідов найбільш яскраво втілював в пошуковому проекті Палацу культури 1930 року. Територія комплексу мала бути чітко розподілена на зони з функцією фізкультури й відпочинку, масових дійств, науково-дослідницьку та демонстраційну. Кожен із секторів-ділянок мав свій малюнок планування, зумовлений функціональним призначенням, і головну споруду. Передбачалося будівництво різних культурно-громадських будівель та споруд: у фізкультурному секторі – пірамідальний скляний об'єм спортивного залу, стадіон зі спортивними майданчиками, зимовий ботанічний сад; у секторі масової дії – універсальний зал з можливістю трансформації, перекритий скляною півсферою; в науково-історичному секторі – видовжена триповерхова будівля, відірвана від землі, що вміщувала музей, лекційну аудиторію, бібліотеку, лабораторії, гурткові кімнати [5]. Сучасники І. Леонідова вважали недоліками проектів неврахування реальних умов та ігнорування економічного

чинника. Цінним надбанням уважалося те, що автор виступив як архітектор-суспільник, архітектор-мислитель. Високо оцінено експериментально-дослідницький характер робіт.

У підсумку зазначимо, що практика будівництва демонструє популярність типу робітничого клубу, спадкоємця пролетарського клубу початку ХХ століття. Цінним здобутком численних конкурсів були нові концепції клубного закладу, до яких проектувальники звернулися набагато пізніше.

Другий етап (II пол. 1930-х – I пол. 1950-х рр.) фіксує остаточне оформлення типології радянської клубної будівлі. Завдяки тому, що робітничий клуб мав чітко визначені основи культурної роботи, склад його приміщень став базою для формування більшості інших типів клубів. Відбувається перегляд програм для проектування клубних будівель з метою подолання гігантоманії та зайвої універсальності. Відповідно до принципу організації системи культурно-побутового обслуговування клуби стали приналежністю територіальних структурних одиниць: мікрорайонів, житлових районів, міського центру. Інший процес типотворення пов'язаний зі спеціалізацією клубного закладу шляхом заміни замовника, а саме – профспілки на міську інтелігенцію, військових, працівників установ. За своєю програмою такі клубні заклади майже не відрізнялися від робітничих клубів та палаців культури, що свідчить про відсутність урахування професійних та групових інтересів. Також відбувалася спеціалізація клубного закладу шляхом розвинення дитячого сектора, що привело до появи палаців піонерів, дитячих технічних клубів.

Третій етап (II пол. 1950-х – 1980-і рр.) характеризується подальшим розвитком і ускладненням функціональних характеристик існуючих типів клубних будівель. Масово-видовищний, клубний та спортивний комплекси поєднуються з іншими підприємствами і закладами за принципами кооперування й блокування.

Пошуки вдосконалення клубних будівель спрямовувались на організацію функціонально гнучкого, універсального внутрішнього простору. Всесоюзні конкурси на типові проекти клубних будівель 1957 р. продемонстрували популярність принципу вільної організації плану. Різні трансформації залів та інших приміщень передбачалися в типових, експериментальних та індивідуальних проектах [6, арк. 4].

Уключення культурно-спортивного блоку до складу навчальних будівель стало наступним типотворюючим процесом на основі принципу кооперування. Таким чином клубно-спортивний блок став самостійною одиницею, що могла бути включена в навчальні комплекси з можливістю автономного функціонування.

На етапі, обмеженому 1990-и рр. – поч. ХХІ ст., ускладнення форм культурно-побутового обслуговування сприяє інтеграції в єдиному комплексі клубних закладів з підприємствами, пов'язаними з культурно-розважальним обслуговуванням населення, торгівлею. Набуває розмаху проектування та будівництво торгово-розважальних комплексів, об'ємно-просторова структура яких залежала від ступеня об'єднання підприємств і закладів обслуговування.

Популярність на цьому етапі центрів дозвілля та розваг зумовлена багатогранністю запропонованих видів відпочинку, що відповідає різноманітним вимогам відвідувачів. Такі центри пропонують широкий спектр програм – від традиційних видовищних програм, клубно-гурткової діяльності до технічних атракціонів, ігор. Збільшення діапазону послуг у центрах культури та дозвілля запроваджуються на основі гнучкого планування, що забезпечує можливість універсального використання приміщень, трансформацію і перепланування, перспективне розширення будівель. Динамічне середовище центрів культури та дозвілля дає можливість змінювати параметри й функції відповідно до нових вимог, сприяти розширенню типологічного та об'ємно-просторового діапазону, що дозволяє повніше використовувати потенціал цих закладів, упроваджувати нові форми діяльності, збільшувати контингент відвідувачів та розвивати культурну активність населення [7]. Клубний комплекс стає обов'язковою складовою для середніх та великих центрів образотворчого мистецтва, доповнюючи експозиційну частину видовищними, клубними приміщеннями, ресторанами, підприємствами торгівлі.

Отже, поступово клубний заклад із самостійного об'єкта проектування та будівництва перетворюється в органічне доповнення багатофункціональних комплексів.

Клубний заклад поєднує активні й пасивні форми занять, індивідуальну і групову творчу діяльність, відпочинок, розваги, спортивну та видовищну функції. Сучасні суспільні інтереси і потреби не завжди відображені в існуючих клубних закладах, які обмежують характер діяльності та зумовлюють структуру будівлі й клубної мережі. Більш доцільними вважаються профільні клуби з додатковими універсальними приміщеннями [8, арк. 229] :

- демонстраційний (видовищний) клуб з переважанням спеціалізованих зальних просторів;
- інформаційний клуб з домінуванням приміщень для виставок, аудиторій, комп'ютерних систем і т.д.;
- розважальний клуб з переважанням спеціалізованих танцзалів, ігрових, віталень, зимового саду, приміщень для оздоровлювальних занять і т.д.;

- студійний клуб з переважанням обладнаних студій різного профілю.

Виходячи з того, що за своєю суттю клубна будівля є поліфункціональним утворенням, доцільним є розроблення об'ємно-просторових блоків як кінцевого об'єкту типізації для масового впровадження: демонстраційний, студійний, спортивно-оздоровлювальний, інформаційний та розважальний. Ці блоки диференційовані на зальні приміщення, приміщення зального типу з можливістю існування проміжних опор, дрібнорозмірні приміщення.

Розглянувши особливості типологічного розвитку клубних закладів, можна зробити висновок, що робочий клуб еволюціонує, доповнюючись різними функціями до 1990-х рр. Подальший розвиток спрямовано на інтеграцію культурно-побутового обслуговування і торгівлі. Об'єктом типізації для масового впровадження мають бути профільні клубні об'ємно-просторові блоки.

На сьогоднішній день більшість клубних будівель потребують капітального ремонту, модернізації, реставраційних заходів, коли мова йде про пам'ятки архітектури. Пріоритетним напрямом державою визначається збереження первинної функції клубів. Модернізація клубних будівель має ґрунтуватися на прогресивних принципах розвитку сучасних громадських будівель і комплексів. Без змін об'ємних характеристик реставруються пам'ятки архітектури місцевого значення. Той чи інший ступінь руйнування будівель потребує реставраційних робіт і, як правило, виключає задачі на модернізацію.

Висновки. На першому етапі клубного будівництва (1920-і – I пол. 1930-х рр.) відбувалися наукові та проектні пошуки нових типів, розроблення та уточнення програм, перше наближення до нормування складу приміщень клубних будівель. Намітилася тенденція в трактуванні внутрішньої організації клубної будівлі як функціонально гнучкого, універсального простору, що трансформується. Другий етап (II пол. 1930-х – I пол. 1950-х рр.) – час розвитку типізації клубних будівель. Проекти розробляли на основі компактних схем, статичних композицій, мають характерну спеціалізацію клубу як видовищної будівлі. Третій етап (II пол. 1950-х – 1980-і рр.) демонструє подальший розвиток та вдосконалення масових типів будівель та методики їх проектування. Відбувається перехід до укрупнених комплексів на принципах кооперування, блокування та інтеграції.

Еволюція типології клубних будівель, доповнюючись різними функціями, відбувалася до 1990-х рр. Подальший розвиток спрямовано на інтеграцію культурно-побутових обслуговування і торгівлі. При цьому клуби відповідно до групових інтересів розділяють на профільні: демонстраційні, студійні, спортивно-оздоровчі, інформаційні та розважальні.

Література:

1. Кара А. Форпост пролетарской культуры / А. 110ара, В. Симбирцев // Строительство Москвы. – М., 1930. – № 8–9. – С. 20–24.
2. Наппельбаум Л. К вопросу о новом клубе / Л. Наппельбаум // Строительная промышленность. – 1929. – № 12. – С. 1052–1054.
3. Куцевич В. Еволюція формування об'єктів культури та дозвілля (Частина 2) / В. Куцевич // Українська академія мистецтва: дослідницькі та науково-методичні праці. – К.: НАОМА, 2007. – Випуск 14. – С. 248–260.
4. Лухманов Н. Архитектура клуба / Н. Лухманов. – М.: Теакинопечатъ, 1930. – 102 с.
5. Кириллов В. В. Путь поиска и эксперимента: из истории советской архитектуры 20-х – начала 30-х гг. – М.: Изд-во МГУ, 1974. – 224 с.
6. Ковальков В. Г. Проектирование интерьеров клубов и домов культуры / В. Г. Ковальков – М.: Стройиздат, 1975. – 66 с.
7. Куцевич В. Центри культури та дозвілля / В. Куцевич // Архітектура України. – 1991. – № 2. – С.13–18.
8. Милашевская Е. К. Клубы / Е. К. Милашевская, М. Е. Прянишников, М. Р. Савченко; под. общ. ред. М. Р. Савченко – М.: Стройиздат, 1990. – 248 с.

Аннотация. Архитектура зданий клубного типа советского периода отражала передовые концепции формирования функционально-пространственной организации общественных зданий, стилевую направленность. Автором рассмотрены три этапа развития зданий клубных учреждений, для каждого из которых характерны определенные типологические изменения.

Ключевые слова: клуб; программа работы; типобразование; функционально-пространственная организация.

Annotation. The advanced concepts of development of the functional-spatial arrangement of public buildings, style trends are reflected in the architecture of the club-type buildings of the Soviet period. The author considers three stages of development of club-buildings, each of which is characterized with certain typological variances.

Keywords: club; work program; type-development; functional-spatial arrangement.